Утиканий зорями, як жаром, тихо світив над селом серпневий вечір, і чітко печатувався на синьому безмежному дворищі, як срібний герб, блискучими бляхами накований, небесний шарабан — Віз. [28]

Пізно.

...Трухлява веранда, абияк затулена рядном,— сцена. Зала — весь шкільний двір. Людей — мов хмара у двір упала. Стоять, сидять, гуртами лежать на моріжку. Рясно в темряві поблискують цигарки. Гудуть соняво й ліниво голоси.

А за ряднами на сцені, як у казані: нервово забивають цвяхи, разом — гармошка, а над усім — азартна, безупинна, голосна сварка.

Десь у дворі застогнало з нудьги:

— Та починайте, бо вже ж пізно!

За ним з усіх кінців однодушне обурення:

— Доки це, справді, держатимуть нас? Півні скоро заспівають!

— Починайте, бо вже люди поснули!

На моріжку хтось, поклавши під голови шапку, висвистував носом.

— Чуєте чи ні?

Із-за рядна швидко висовується рука:

"Дзелень-дзелень".

Регіт:

— Который уже це раз: п’ятий чи шостий?

Покірно втихають...

— А за віщо вони завелись там?

Хтось через плече:

— За те, що й завжди: Марко хоче грати молодого, й Терешко хоче, той свого не попускає, і другий не попускає...

— І кажіть же ви: чорт ї не взяв його...

Слово-друге про Марка.

А трапилась тому Маркові, казали, така пригода: на зелені свята, під час вистави, Марків партнер палахнув ізгарячу в його з обріза, замість порожнього, бойовим набоєм; на щастя, куля попала тільки в пахву, і, місяців зо два одлежавши в шпиталі, Марко знову вернувся в село, накульгуючи, правда, та уси вгору накрутивши і шапку, як завжди, збивши набакир.

Сміються.

— Та й не кається, знову за своє!

— Де там вам кається: вертався вчора з шпиталю — додому не зайшов, покульгав зразу на репетицію.

Хтось голосно позіхнув:

— Оце актьор! Такого актьора...

Застрибали рядна на веранді, захитались, розсовуються.

— Стійте! Здається, таки починають.

— Сла-ава богу, дождалися!..

Двір прокидається — радість, гомін, давкотня.

— Тихше, тихше! Посідайте!

Два хлопчики, змагаючись за місце на ослоні, застрибали перед сценою, як півники: лусь! лусь! — один одного.

— Посідайте, каменем би ви сіли!

Вщухли.

Жовто світить на сцені злиденний каганець...

Тихо. Ждуть — не чуть.

— Та там же, здається, нікого й немає,— розчарований голос.

Зразу зіпає щось за сценою з розпачем:

— Марино, Марино! Завісу вже підняли! Миколо, та пускай її, бо їй же треба на сцену виходить.

Вийшла: у квітках, у вишивках, щоки палають — мов з парні. Вбігла, похапцем соромливо розбиту косу на голові підбирає. Далі — круть сюди-туди, до суфльора: морг, морг.

У будці, як у кадовбі, загуло на весь двір.

Із-за куліс здавлений голос:

— Тихше, ти, бугай!

Притих.

Двір німіє.

Аж ось виривається із-за лаштунків жагуче, пристрасне:

— Ти шкандалу хочеш? Кажи — ти хочеш шкандалу?

З публіки роздражнено:

— Та вам коли заціпить там чи ні? Ото, господи...

Голоси тихішають за сценою, проте аж шипить у їх пристрасть:

— Ти шкандалу хочеш? Ну побачимо!

— Побачимо!

Незабаром, гаряче дихаючи й поблискуючи очима, протовплювались до веранди три якісь зловісні силуети. Коло самої рампи загрозливо поставали вряд.

Хтось злякано:

— Гляньте: батько Терешків, зять і брат!..

Пройшла тривога. Зашепотіли.

— Ну, це вже знову почнеться...— хтось безнадійно махнув рукою.

Марина нашвидку, плутаючи, доказує абияк свій монолог і стає збоку, з гарячою цікавістю позираючи на двері.

Із дверей задки виходив на сцену в синіх штанях розмальований любовник: один кулак держав він напоготові коло грудей, другий витяг, обороняючись, вперед. За ним, трохи накульгуючи, влітає другий, уже в червоних штанях — розпалений гнівом. Нашвидку замотуючи на собі довгий пояс, він блиснув очима, як крицею, і зробив виразний жест головою до дверей:

— Уступись, тобі кажу.

Публіка мимохіть підвелась із місць: зразу здавалось, що це незвичайної сили актьори блискуче почали свій вихід.

Терешко скосив очі й мигнув до рампи. Троє, що стояли перед сценою, штурмом, як орда, кинулись на рампу і вмить стояли на сцені.

— Зійди геть!

Марко тривожно озирнув шеренгу родичів і, зразу повернувши голову до публіки:

— Дядько Митро! Сюди!

— Іди звідціля геть! — погрозливо казав похмурий бородатий батько.— Іди, бо однаково не будеш грати: силою витягнем звідціль!

Несподівано сварка перелітає в публіку — загули, залящали, заторохтіли — приятелі, матері, діти:

— Геть Марка, хай грає Терешко!

— Куди твій годиться недорікий Терешко? Марко грав і буде грати!

— Марко — крутій: Варку мала грати моя Хима, а Пріську — Марина, а він оддає Марині Варку, а Химі...

— Скинуть його, хай інший порядкує!

Діти:

— На галасування!

— Скинуть, скинуть!

Марко гримить:

— Мене скинуть? Мене? Ніхто мене довіку не має тепер права скинуть! Я постраждав на цій сцені. Я кров свою...

— Та чого ви дивитесь: в шию його, чорта кривого!

Хлопчик, брат Терешків, що стояв поруч батька, скинув руки вгору, мов кидався вплинь, угнув голову в плечі — і з розгону — головою Марка в живіт.

Всі, як по сигналу, кинувши сварку, ринули на Марка.

— Дядьку Митро! Дядьку Митро! — одмахуючись кулаками, як од собак, гукав Марко.

В гурті:

— От, хай бог боронить: ще повбиваються...

— Завісу! Завісу!

— Дядьку Митро! — кричав Марко десь на дні кучі, що з-під неї червоніли тільки його штани.— Дядьку...

Зацвірінчав невеличкий хлопчик:

— Дядько пішли за повітку, ось я зараз їх гукну! — і — вітром назад...

Та гукать дядька Митра вже не було потреби. Дядько ішов сам: глухо покашлюючи, як із бочки, ступаючи певними півсаженними кроками, з цигаркою в роті, з залізними вилами в руках, з кудлатою головою, як коренище, в якій стирчала солома, він протовплювався до сцени, легенько розштовхуючи людей, що летіли од його, як пір’я. Не торкнувшись рукою, переступив рампу — став на веранді. Велетенська, страхітня тінь од його і од його тризубця лягла на півдвору.

Все завмерло.

Кинув на поміст цигарку, обережно погасив її босою ногою, поставив вила ік стіні...

Ніхто й незчувся, як щось зашуміло з веранди, гупнуло й застогнало.

— Го-го-го...— ревом покотилось по двору.

Другий!

— Га-га-га...— дужче.

Разом із тим, як один за одним лантухами летів із сцени Терешків рід, хвилі реготу підіймались громовою гамою вище й вище.

Гвалт, лемент...

— Мамо, мамо! — чути в гурті схвильований, радісний голос.— Це вони так приставляють чи це справді?

— Оце, сину, таке приставленіє.

Швидко сцена була порожня.

— Завісу!..

...Обізвався Терешко десь аж на задвірку:

— Ну-ну! Ти мене попомниш! Я знайду дорогу й до Києва! Халтурник! — Далі до людей: — Товариші-громадяни! Ро-зіходьтесь по домах, бо це вистава неправильна — це старий режим!

Загуло:

— Годі вже! Чули!

Свист.

...Перешуміло, перегриміло, стихло...

Хтось позіхаючи:

— Та це воно можна вже й додому йти, чи, мо', ще що буде?

— А вам, дядьку Якиме, хіба цього мало?

Сміх.

— Ну-ну! Це так кумедія! Такої і в Києві не побачиш.

Далі:

— Ох-хо-хо-хо! — Зітхання глибоке, довге, важке: ну що ж, ждали більше, може, таки менше осталось. Підождемо ще.

...Дзвоник.

Почалося знову тим самим:

— Марино, Марино! Біжіть гукніть Марину!

На цей раз Марина зопалу влітає на сцену з повним ротом. Спохватилась, одвернулась убік, доїдає, аж кривиться.

— Марино, удавишся!

Осміхається, крутить головою. Утерлась рукавом і,— кокетуючи, зводить на публіку винуваті очі...

П’єса була незграбна, давня, як пліснявий книш. Постанова, грим, одіж — сміховище. Актьори товклися по маленькій сцені, як коні в топчаку, кректали, потіли, сопли.

Аудиторія німа була, як скеля, серйозна, уважна. Дивились пильно, гостро, ніби бачили там крізь мутне скло, мутне, завожене й брудне, якийсь далекий, чарівний промінь.

Ні однієї посмішки, ні одного незадоволеного обличчя. Наморщені чола, витягнуті шиї, часом аж ошкірені зуби і очі... Жадібні, гарячі... і

молоді, ясні, і вицвілі, безцвітні... в усіх їх світилося одно: голод... жорстокий, звірячий голод, що трощить, не розбираючи ні кісток, ані пір’я.

А зверху тисячами ласкавих очей дивилось на їх темне серпневе небо, і шугали над ними золоті метеори, мов у горидуба граючи. [29]

[28] — Віз — народна назва сузір’я Велика Ведмедиця.

[29] — ...у горидуба граючи... — народна гра (відповідає рос. горелки).